

ŽENY ZDENĚKA NEJEDLÉHO

Úvod do studia

Knihy mají své osudy, říká staré latinské přísloví, jemuž nutno dát za pravdu. A navíc reakce čtenářské veřejnosti, v tom i vědeckého publika, bývají často nevyzpytatelné, což platí i pro pozoruhodnou edici vzájemné korespondence Zdeněka Nejedlého a Otakara Ostrčila, kterou pečlivě připravila do tisku Stanislava Zachařová.¹ Publikace vyšla v roce 1982 a její ohlas, soudě alespoň dle recenzí, byl minimální.² Pro badatele, zabývajícího se duchovní atmosférou počátku století, však skrývá poklady značné ceny. Všimněme si pouze jednoho problému, na který vrchá nové světlo. Kult ženy-sfingy, ženy-vampa, onoho smyslného, vášnivého, ale zároveň i chladného sexuálního subjektu i objektu, zaujímal klíčové postavení ve výtvarném umění i v literatuře oné pozoruhodné epochy. Nejinak tomu bylo i v životě Zdeněka Nejedlého, tehdy začínajícího a průrazného učenice, který s pevným vnitřním odhodláním kráčel krůček po krůčku za uskutečněním svých vysněných, nicméně dosažitelných cílů. Někoho snad toto zjištění překvapí. Buďme však právi historii. I starý muž, jehož ostrý vemlouvavý hlas neděli co neděli pronikal z rozhlasových přijímačů do poklidu svátečně prostřených stolů, býval mlád a jeho podstata se značně lišila od obrazu, který jsme si kdysi zafixovali do vědomí prostřednictvím novin, časopisů a nedokonalých televizních obrazovek. Zdeněk Nejedlý totiž zrál v ovzduší prvního desetiletí našeho věku bez ohledu na to, zda se to dnes někomu líbí nebo nelíbí. Posuďte sami!

Přátelství Zdenka Nejedlého s Otakarem Ostrčillem

bylo dlouholeté, trvalé a pevné. Leč přesto v jejich korespondenci existuje propast zvrší pěti let, pěti měsíců a čtyřicetadvaceti dnů- Co bylo příčinou vzájemného odcizení dvou mladých mužů, na něž praktičtí hudebníci sočili? Odpověď je jednoduchá. Žena. A smíme směle prohlásit, že podle všech soudobých i dnešních měřítek žena-vamp. Již 2. 9. 1903 napsal Zdeněk Nejedlý Otakarovi Ostrčilovi rozsáhlý dopis o hudebním dění v Praze, z něhož vyjímáme pasáž, dotýkající se provedení Smetanovy opery Braniboři v Čechách na Národním divadle: "Ovšem až na ty tři sestry. Ta chůva ještě ušla /je-li ženská o něco starší nebo mladší, to je jedno/, ale ten kluk. Předně kalhotková úloha vůbec je ohyzdnost, za druhé by musilo to být zcela jinak komponováno pro hochy a za třetí by to nesměla zpívat slečna Horvátová, ženská jako lamželezo, která by ty Branibory všechny potloukla a zatím fňuká až hanba."³ Poněkud zvláštní soud, porovnáme-li jej s vědeckým textem, hodnotícím Gabrielu Horvátovou z časového odstupu: "Základními jejími rysy byl jihoslovanský ohnivý temperament, prudkost a vášnivost. S touto lidskou povahou a výhodným zjevem vyhrávala své největší úlohy, slučujíc hlubokou inteligenci /uměla od mládí italsky, rusky a německy/ s jistotou techniky, intonace a dramatickou vervou..."⁴

V roce 1903, když pročítal Nejedlého psaní o Braniborech, se asi Ostrčil nerozčiloval. O rok později nastala ale jiná situace. Při studiu Ostrčilovy opery Vlasty skončila na sedmadvacetiletou rodačku z Velkého Varaždína role Morany. Sám skladatel nezůstal vůči temperamentní pěvkyni imunní a výsledkem bylo sblížení s ženou, která Nejedlému připomíná

nala lamželezo, Ostrčilovi však ztělesňovala ideál krásy, frekventovaný v časopisech, na plakátech, malířských plátnech i v půvabných sochách. To byla pro Nejedlého těžká rána. V roce 1901, když se s Ostrčilem seznámil, si v mladickém nadšení představoval, že bude svému příteli tím, čím byl Otakar Hostinský Zdeňku Fibichovi, teoretickým mozkiem a vykladačem jeho díla. Ostatně i paralela křestních jmen tomu nasvědčovala. Kdysi Otakar-Zdeněk, nyní Zdeněk-Otakar. Leč stačilo zjevení uhrančivé umělkyně a Ostrčil, podle Nejedlého nejvýraznější skladatelský talent mladé generace a pokračovatel Smetanův a Fibichův, se ocitl na scestí. Nebylo pochyb. Nejedlý žárlil. Dosud stál v Ostrčilově životě na prvním místě a nyní jeho postavení zaujala ženština, navíc ženština, jejíž vzhled neměl daleko k sexuálnímu ideálu doby. Nejedlý byl zhrzen. Jeho sen o úspěšném tandemu, který zdolá saň v podobě oficiálních hudebních kruhů, se rozplýval, a s tím se nemohl, nechtěl a nedokázal smířit. Neustále připomínal svému druhovi, že jeho umělecká kariéra je ohrožena, že ho Gabriela zahubí, že jeho talent uduší. V tomto úsilí byl podporován i Ostrčilovou matkou, která jen nerada viděla svého syna v náručí herečky. Dva roky trvalo tiché soupeření mezi Nejedlým, který zatím dosáhl habilitace, a pěvkyní Národního divadla, dva roky Ostrčil kolísal mezi úctou k příteli a láskou k ženě. Koncem května 1906 však propukla krize, jejímž dokladem je Ostrčilův dopis Nejedlému:

"Milý příteli!

Jestliže jsem Tě hořejším oslovením urazil, odpusť!

Jde mi jen o to, abych se dověděl, zdali to bylo úmyslné, když jsi mně včera večer před Prodanou nevěstou na můj první pozdrav vůbec nepoděkoval a na druhý s patrnou nechutí. Rád bych to věděl, abych zařídil podle toho své další chování.

Prosím o laskavou odpověď do školy.

S pozdravem

O. Ostrčil."⁵

Rozhodný, nicméně skrytě prosebný tón Ostrčilova psaní nemohl nechat Nejedlého lhostejným. Soukromý docent hudební vědy poskytl příteli Otakarovi ještě poslední šanci. Domluvil se s ním, že se s Gabrielou Horvátovou přece jen rozejde a potom se oba vydají na cestu Německem. S tímto slibem odjel Ostrčil za hranice a Nejedlý se za ním po několika dnech vydal. Jaké však bylo jeho překvapení, když zaklepal na dveře přítelova hotelového pokoje a otevřít mu přišla v negližé Gabriela Horvátová!⁶ Výsledek byl logický. Pětileté mlčení mezi Nejedlým a Ostrčilem a prudký Gabrielin umělecký vzestup pod Ostrčilovým vedením. Když v roce 1911 se Nejedlý a Ostrčil udobřili, stál již milostný vztah hudebního skladatele a hvězdy opery Národního divadla za svým zenitem. Za první světové války však Horvátová dosáhla vrcholu své kariéry. V opeře Její pastorkyňa, která slavila obrovský úspěch na pražském jevišti, vystoupila v úloze Kostelničky a sám Mistr Janáček neodolal umění a v nadám zralé ženy. Snad i tento fakt přispěl k Nejedlého vyhraněnému odporu proti Janáčkově a Její pastorkyni zvláště. Čes-

koslovenský hudební slovník o jmenované pěvkyni lapidárně napsal: "Nejen důvěrné sblížení s Janáčkem /1916/18/, nýbrž skutečné studium lidských postav, mistrovské proniknutí slohu a vlastní bytostná povaha byly podmínkou jejího konečného úspěchu."⁷ Historik může pouze dodat, že vitální Gabriela Horvátová, generační vrstevnice obou mužů, přežila Otakara Ostrčila o dvaadvacet a Zdenka Nejedlého o pět let.

Strach z ženy-vampa, hrůza z ženy-upíra, která je schopna dlouhým polibkem vysát krev z nedostatečně temperamentního a anémického milence, pronásledovaly Zdenka Nejedlého po celý život. Jistě proto, že jeho první láska byla právě dívka-vamp, koketní a okouzující černooká krásavice, která, byť pocházela z maloměstské Litomyšle, nemívala ve zvyku odmítnout žadatele o tanec⁸ a chtěla se především bavit. "Se mnou a bavit se!"⁹ Tento výkřik a povzdech si poznamenal Nejedlý do svého deníčku, ovšem až téměř dva roky potom, co v jeho přítomnosti strávila pohledná Marie Seidlová, dcera uzenáře, velikonoce v Praze. Zdeněk byl ovšem přesvědčen, že je předurčen k vyšším cílům a nemůže se zahazovat s dívkou, byť hezkou, jež nemá porozumění pro jeho ideály. Není přece Mácha a nepotřebuje Lori! Trpká zkušenost v něm však už zůstala. Od této chvíle nepotřebuje výrazné, krásné a sebevědomé ženy, hrozící muže pohltnit, nýbrž oddané bytosti, hledící na něho očima rozšířenýma obdivem. Olga Fleischerová ze Sloupnice nebyla ještě ten pravý typ, ačkoliv si schovávala Zdenkovy pohlednice z cest. Kupř. i z dlouhé výpravy do Ruska, kde se na jedné noční toulce odvážil v kruhu českých kupců "torgovat" s prostitutkou, "která /jako všechny/ měla obdi-

vuhodný obchodní talent. Znala rusky, /franc/ouzsky/ a německy."¹⁰ Pochopitelně zůstalo jen u slov a lechtivého zážitku.

Na počátku nového století prchá Nejedlý před dobovým prototypem krásy a potkává, aniž o tom ví, mladou ženu, již už neujde. Co na tom, že to Zdeněk netuší, Marie Brichtová, dcera ředitele Národní politiky, si je jista, že hoch sedící na Hostinského přednáškách v první lavici bude její. V době, kdy je jí Nejedlý představen, už vlastní všechny jeho knihy, ve chvíli, kdy jí osobně předává vytištěné výplody svých vědeckých snah, už slyší znít svatební zvony. Zazněly později. Až po tříleté známosti /v roce 1905/ vykročili Zdeněk a Marie Nejedlých ze Svatováclavské kaple Svatovítského chrámu jako muž a žena. Mánička je hodné stvoření. Opisuje Zdeňkovi noty, dělá za něho korektury, chodí s ním do divadel a na výstavy, krátce řečeno, hledí na něj s obdivem. A Zdeněk to potřebuje. Přesně sedm šťastných let. Sedm let, kdy on sám je spokojený a nedovede pochopit Ostrčila. Chce, aby Ostrčil byl jako on, usedlý titán s rodinným zázemím.

Popřít atmosféru doby se Nejedlému daří až do přelomu let 1911-1912. Tehdy se seznamuje s Marií Bachovou, manželkou lékaře. Marie Bachová, již všichni říkají Táňa, mu padne do oka právě v okamžiku, kdy jeho žena čeká druhé dítě. Co má dělat on, šťastný manžel a otec čtyřleté dcery? Předstírá kamarádský vztah k doktoru Bachovi a hledí na Táňu. Jejich poměr se nesmí prozradit, byl by to

skandál. A tak zbývají jen malé radosti. Svou fotografii věnuje Nejedlý "manželům Bachovým", ale myslí přitom na ni. A Táňa? Pozdravy ctiteli připojuje jen na ruby dopisů svého muže.¹¹ Konec románu činí narození syna Víta a onemocnění Nejedlého ženy.

Ne, už nikdy nevstoupí do života Zdenka Nejedlého žena-vamp. Zážitek z mládí byl příliš silný. Nyní to budou jen oddané bytosti, které v něm vidí génia vědy. Budou to ženy hezké a přitažlivé, ale jenom jediná z nich ohrozí relativní klid jeho manželství. O té však psát nebudeme, neboť vztah takového druhu není vhodný pro hyperbolické ztvárnění.

Nejedlý už náležel k uznávaným lidem a pozvolna se blížil k šedesátce, když se seznámil s rodinou litomyšlského učitele Václava Drbohlava. Drbohlav sám byl obětavý člověk, žijící plně pro kulturní a osvětovou činnost, a bral s velikým zadostiučiněním a jako neobyčejné vyznamenání, že mu vysokoškolský profesor projevuje přízeň. Ale Nejedlého více přitahovala Drbohlavova žena Marie. Čtvrtá Marie jeho života! Ještě, že byl Drbohlav podobně důvěřivý jako kdysi doktor Bach. Nejedlý navštěvuje manžele Drbohlavovy v Litomyšli, píše jim, posílá jim výtisky svých knih a separáty svých studií. Ale to vše je ve skutečnosti určeno pouze Marii. Václav Drbohlav nic netuší a v bezbřehé důvěře Nejedlému píše:

"Drahý pane profesore,

s velikou radostí četli jsme společně vzácný a milý Váš list a potom jsme si jej četli každý sám pro sebe. Oba můžeme říci snad totéž v různých obměnách, proto píše já zase

za oba, vlastně za všechny tři. Světluška leží v postýlce, tam, kde poslouchala Smetanu a krásný Váš výklad a připomíná mně, abych nezapomněl vyřídít, jak na Vás vzpomíná a na ty Vaše Branibory, které jí prý příště zas musíte zahrát."¹²
/Tak Nejedlý okouzлил muže, ženu i dcerku v pubertě.

Vášeň paní Drbohlavové byla sice prudká, ale ohled na rodinu jí přece jen brzdil. Nespouštěnou podobu nabyla až po skončení druhé světové války, kdy zůstala sama, bez muže a bez dcery, která bydlela mimo Litomyšl. Návrat Zdenka Nejedlého z Moskvy, tentokrát dokonce ve funkci ministra, v ní vyvolal bouři emocí, ústící v milostný cit, v němž se oživená láska k předválečnému idolu prolínala bezvýhradným souhlasem s politikou KSČ, k jejímž představitelům náležel. Dále už neváhala. Odhodila nacionalistickou zátěž po svém manželovi a vykročila vstříc nové budoucnosti v četných funkcích, které na sebe postupně navěsila místo buržoazních šperků. A Zdeněk zareagoval, Zdeněk odpověděl. Mezi Litomyšlí a Prahou se odvíjela bohatá korespondence, neustávající až do Nejedlého smrti. Dopisy Marie Drbohlavové jsou příliš krásné, než aby je bylo možné pouze parafrázovat. Z tohoto důvodu uveřejňují některé z nich v příloze.

Čtenář se bude jistě ptát, zda měl Nejedlý, stojící na prahu sedmdesátky a posléze osmdesátky pro ženy pochopení. Měl. A i když se nezakládají na pravdě pověsti, že by osmdesátiletý ministr zplodil se svou sekretářkou dítě, obracely se ženy na staršího pana profesora se svými problémy a psaly mu o svých potížích. Měly přece jistotu, že jim poradí a zároveň vše zapomene.

Uzavíráme tedy tento příspěvek konstatováním, že žena-vamp nebyla právě Nejedlého typem a že po celý život inklinoval k ženám bezvýhradně oddaným a milujícím pouze jeho. I v čase, kdy se nad jeho šedou hlavou vznášelo znamení skonu, na slabší pohlaví nezapomněl. Myslel na ně dokonce do té míry, že mu v jedné z jeho posledních vědeckých prací symbolizovalo i rodnou vlast: "Stačí se jen podívat na mapu Evropy, a hned nám padne do oka, i nejsou-li na ní vyznačeny hranice států, nápadný čtyřúhelník, postavený na koso v samém srdci Evropy. A to je země česká."¹³/Poděhl ZN/. Láska k ženě a láska k vlasti se tak spojila v nádherné symbióze, proti níž je ženský princip v literárních dílech českých obrozenců nedostatečně podloženou hypotézou jistého slezského badatele.

P o z n á m k y

- 1 Zdeněk Nejedlý-Otakar Ostrčil, Korespondence, ed. S. Zachařová, Praha 1982.
- 2 Pětistránková recenze autora tohoto příspěvku, jež byla určena pro časopis Historia universitatis Carolinae Pragensis, nikterak nenadchla akademika Václava Vaněčka, který ji doporučil přepracovat, avšak ani v nové verzi se jí výkonný redaktor neodvážil předložit redakční radě.
- 3 Zdeněk Nejedlý-Otakar Ostrčil, s. 55.
- 4 Heslo Gabriela Horvátová, in Československý hudební slovník osob a institucí I, Praha 1963, s. 476.
- 5 Zdeněk Nejedlý-Otakar Ostrčil, s. 86.
- 6 Podle ústního sdělení dr. Zdeny Nedvědové-Nejedlé.
- 7 Československý hudební slovník, s. 476.
- 8 K. Popelka, Vzpomínky na Zdenka Nejedlého z dob společných studií gymnasiijních a universitních. Léta 1891-1898, s. 43. KZN ÚČSL ČSAV, vzpomínky na Zdenka Nejedlého.
- 9 Deník Zdenka Nejedlého od 9. 1. 1898 do 13. 11. 1901, s. 3. KZN ÚČSL ČSAV, písemná pozůstalost Z. Nejedlého, nepublikované rukopisy.
- 10 Zdeněk Nejedlý, Deník z cesty do Ruska, s.21. Uloženo tamtéž.

- 11 Dopisy Marie /Táni/ a Václava Bachových Zdenku Nejedlému, KZN ÚČSL CSAV, písemná pozůstalost Z. Nejedlého, korespondence osobní, karton č. 1.
- 12 Václav Drbohlav Zdenkovi Nejedlému 12. 1. 1933, tamtéž, karton č. 3.
- 13 Z. Nejedlý, Dějiny národa českého I, Praha 1949, s. 34.

Petr Čornej